

vizsgált kort a szerző a bevezetőben így jellemezte: „A vizsgálatunk tárgyát képező korban, tehát körülbelül 1867–1919 közt...” (9. l.), műve végén viszont a következőképp kezdte az összefoglalást: „Gyulaitól a körülbelül 1940-ig viruló első Nyugat-nemzedékig vizsgáltuk át a magyar kritika útját...” (287. l.). A könyv tárgyalási módja az utóbbi megállapítást bizonyítja: a Nyugat-nemzedék tagjainak kritikusi portréját életük végéig kíséri, Horváth Jánosról szóló fejtegetéseiben is túllép 1919-en, a Szabó Dezső fejezetben is jelzi a pálya további fordulatait. Éppen ezért nehezen érthető, hogy Lukács György és a későbbiekben Révai József (282–

284. l.) esetében miért elégszik meg az 1919-ig ill. 1917-ig terjedő pályakép felvázolásával.

A recensens nehéz helyzetben fejezi be ismertetését. Úgy érzi, hogy a bevezetőben említett úttörő érdemek felsorolása formális udvariasságnak tűnhet a további észrevételekhez viszonyítva. Mégis úgy látom nincs ellentmondás az elismerés ténye és a bíráló megjegyzések között. Az irodalmi élet sűrűjébe vágott első út módot ad a további kutatás számára, hogy tovább szélesítse ezt az ösvényt, kiigazítsa az iránytűt esetenként érezhető eltéréseit.

Rejtő István

HÉT ÉVSZÁZAD MAGYAR VERSEI

1–3. köt. Harmadik bővített, átdolgozott kiadás. Szerkesztette: Klaniczay Tibor, Pánd Pál, Király István, Szabolcsi Miklós. Bp. 1966. Magyar Helikon. 1351; 813; 1063.

Az antológia ősi könyvműfaj. Mégis kevés műfaj annyira a máé, szerte a világon, mint ez. A művelődés anyagának hatalmas tér- és időbeli megnövekedése nemcsak az irodalomszerető olvasónak, hanem a szakembernek is nélkülözhetetlenné teszi az antológiát. A maga kutatási területén kívül eső időszakokra, a maga irodalmától távol eső irodalmakra gyakran kell kitekintenie, hogy általános jellegükről, belső arányaikról távlati képet, benyomást szerezzen. Ezt irodalomtörténetek magukban sohasem nyújthatják. Nálunk pedig, ha valóban komolyan vesszük sokat hangoztatott művelődési s tudományos célkitűzéseinket, jelentőségük még fokozottabb. Az antológia a szaktudomány eredményeinek egyik legfontosabb átvívó szíja az iskola, a népművelés, a közönség irányába. Mintegy szublimáltan nyújtja az eredményeket számukra. Nemcsak arról tájékoztatja őket, mely költőket és mely műveket tartja a szaktudomány a fejlődéstörténet fontos tényezőinek, hanem arról is, mit vél a szaktudomány a fejlődés s a költészet lényegének. Az antológia, legalább is ez a típusa, egyszerre irodalomtörténetírás és esztétika. Jelentősége a közönség történeti tudatának fejlesztése szempontjánól éppoly nagy, mint ízlésének alakítása tekintetében. Ezt hasonlíthatatlanul többen veszik és forgatják, mint a testes, sokkötetes irodalomtörténeti vagy esztétikai kézikönyveket. Ehhez képest e gyűjteménynek megvitatása, most is, előbbi kiadásai alkalmával is meglehetősen szegényes volt. E kiadásnál Czine Mihály Kritikabeli cikke tartozott a tisztess kivételek közé. Tanulmányt igényelne, persze, a problémák számbavétele. Egy néhány hasábos kritika csupán egyet-kettőt érinthet közülük.

Kézenfekvőnek látszhat a jelen s a korábbi kiadások összevetésével kezdeni. Ennek folyamán joggal lehetne megállapítani, hogy ez a harmadik kiadás sokkal gazdagabb, sokrétebb, tágabb horizontú, mint elődei. S ugyanakkor esztétikai tekintetben nemhogy alacsonyabb mércéjű náluk, hanem inkább emeltebb. Nem a mérce lett alacsonyabb, hanem az ítélet szabadabb, bátrabb, biztosabb: szakszerűbb; azaz esztétikaibb és történetibb. Annak számbavétele, mi hullott ki, s mi került be, rendkívül tanulságos volna az elmúlt másfél évtized irodalomtörténeti s esztétikai gondolkodásának alakulására vonatkozóan. De ezek reális és érdeket nem sértő, általánosító történeti elemzéséhez még nagyon is kicsi az időbeli distancia. S valójában nem is ezek közvetlen megbeszélése e kötetek hasznos recenziojának módja, feladata. A műfaj kérdéseként, közvetve, kerülhetnek ezek elő.

Mint a mai művelődés egyik jellegzetes műfaját vizsgálva, P. Merkle az antológiának két alaptípusát különbözteti meg; a bizonyító-illusztrálót s a tájékoztató-informálót. A két típus meghatározó szempont, természetesen, nem szakítható el egymástól. Különösen nem egy történeti antológiában; ez szükségszerűen valamely fejlődéstörténeti koncepció illusztrációja is. A két szempont egyikének dominációja azonban szükséges, s ezt az összeállításnál (s a megítélésnél is) folyvást szem előtt kell tartani. A *Hét évszázad*, ebben az értelemben, a tájékoztató típusnak tiszta példája. Miként, mennyivel szerencsésen oldotta meg ez a kiadás a tájékoztatást? – ez hát a kérdés.

A szerkesztők ebben a kiadásban elhagyták az előbbieken olvasható jegyzeteket. Ezzel teljesen egyet kell értenünk. Nemcsak azért, mert a ma már nagy számban rendelkezésre

álló szótárak, lexikonok, kézikönyvek fölöslegessé teszik őket. Hanem főleg azért is, mert — bár elvileg, a tájékoztatás érdekében, jogosítani lehetett őket egykor — több bajt okoztak akkor is, mint amennyit használtak. Különösen az első kiadásban az életrajziak, melyek ahelyett, hogy tárgyiasan tájékoztató életrajziak lettek volna, címkeszavakból összeragasztott villámértékelést adtak. Érthetetlen azonban, miért maradtak el az évszámok a versek alól. Számatlan versnek teljesebb megértéséhez nagyon is hozzátartozik keletkezési dátuma; kivált a magyar költészetben, melynek közéleti s életrajzi kötöttsége szerfölött erős. Az 1849-es vagy az 1850-es dátum egy Petőfi vagy egy Aranyvers alatt átlag iskolázottságú olvasó számára is reveláló. Vagy milyen más fényt kölcsönöz egy a szocializmust éneklő hazai versnek, ha alatta, mondjuk, az 1936-os s nem az 1951-es dátum áll. Ezeket az évszámokat kézikönyvekben, lexikonokban többnyire hiába keresi az olvasó. A Lévy-féle *Mikes* egy évszázadon át tartó téves, 49 utánra való értelmezése jó példája lehet az évszám-melőlözés következményének. Az egység érve (egyes versek évszámát nem lehet megállapítani, másokét pedig csak hozzávetőlegesen) az egyetlen fölhozható érv, de aligha elégséges. Az ily összeállítások viszonylag kevés fáradtsággal járnak. Ez igény kielégítése belefért volna a fáradtságba. A külföldi rokon kiadványok is eleget tesznek többnyire az igénynek (1. pl. *Deutsche Lyrik aus zwölf Jahrhunderten*, Frankfurt/M—Berlin, 1963).

Éz s a hasonló kérdések azonban mellékesek. A döntő az, mennyivel jobban végezte el *anyagán keresztül* ez a kiadás a tájékoztatást, mint az előző.

A szerkesztők válogatásuk elveit, szempontjait nem közlik; csupán a kiadó fűz egy oldalnyi, igen keveset mondó megjegyzést az utolsó kötet végéhez. Ez aligha szerencsés eljárás. A második kiadás avult válogatási elvösszegezését, persze, nem lehetett átvenni. Egy új summázat módot adott volna a Horváth Jánostól öröklött cím tisztázatlan tárgy-megjelölésének, műfaj-problémájának megvilágítására (Hét évszázad magyar versei szemben a Deutsche Lyrik-, Deutsche Gedichte-, English Poetry-féle címekkel). Ami viszont a magyar irodalmi tudat egy sajátos kérdését, továbbá XIX. századi verses epikánk s Madách Tragédiájának műfaji problémáját helyezte volna fő-lülvizsgálatára ösztönző légkörbe. De mindenekelőtt kiküszöbölhette volna az egyes részek válogatásának, változtatásának, bővítésének *szükségtelen* szempontbeli különbségeit. Mert bizonyos különbségek, természetesen, szükségesek voltak a régi magyar irodalomra nézve éppúgy, mint napjainkra is.

Az I—IV. részben a változtatások láthatólag óda irányultak, hogy a fejlődésnek az eddigieknél több összetevője, színe, foka kerüljön a gyűjteménybe. A második kiadáshoz s az alapkönyvhöz, Horváth Jánoséhoz képest is jóval bővült a szerzők száma. Az egyes szerzők műveinek száma viszont kevésbé. Az V—X. részben ellenkezőleg: a szerzők száma alig nőtt; Horváth kötetéhez képest meg éppen csökkent is, egy-két Horváthnál nem szereplő új név ellenére (Samarjay, Berecz, Darmay, Zilahy, Lauka). E részben az értékelő mozzanat látszik határozottabban érvényesülni, a föltételezett fejlődési vonal szemszögéből, kizáróbb jelleggel. De e részen belül is megfigyelhető az, hogy míg a VII—X. rész e föltételezett fejlődés-képet az egyes szerzőkön belül elsősorban árnyalni, az V—VI. viszont elsősorban hatékonyabban, bizonyítóbban igazolni óhajtja.

Mindenik tendencia hasznos. De még hasznosabb lett volna, ha mindenik valamennyi részben érvényesült volna. Mert a fölvetett új nevek szinte kivétel nélkül csakugyan hasznosan gazdagítják s teljesítik ki a fejlődés színképét és láncolatát. Kivált az I—IV. részben láthatni jól ezt, pl. a Balassi követők, a főúri líra vagy a nemesi kuruc költészet esetében. Ugyanakkor nem mindig látható itt határozottan a színkép gazdagításának szempontja mellett az esztétikai mérce, mely szerint egy-egy szöveg még bekerülhetett. Amit, persze, ebben az anyagban nehéz lett volna is pregnánsan érzékelteni. Mégis mintha az örvendetesen tágra nyitott koncepciójú történet mellett háttérbe szorulta az esztétikai ítélt. Másrészt az egyes szerzők lehető erősebb belső árnyalását is óhajtánánk néhol. Faludi vagy Baróti Szabó Dávid költészetét, például, fejlődéstörténeti szempontból Arany is, Horváth János is többértékűnek bizonyítja, mint e gyűjtemény. S az előbbinek önértéke is több talán, mint amennyit itteni aránya mutat. A belső árnyalást is csak nagy elismeréssel lehet nyugtázni, például Arany esetében. Kár, hogy a színkép gazdagítása nem járt vele mindig együtt e részben. A petőfieskedők, a tájköltők fejlődéstörténeti szerepe például túl nagy volt ahhoz, hogy Lisznyait célszerű legyen kihagyni. Rudnyánszky költészete pedig bőven tartalmazott kibontakozó új elemet ahhoz, hogy tanácsos legyen fölvenni. Kihagyása ellen a korábbi kiadásoknál is joggal történt felszólalás. A népies kor homlokzata mögött továbbélő, s Endrődinél, Reviczkyknél, a századvégi „új érzékenységben” felerősödő romantikus-szentimentális elem érzékeltetésére pedig hasznos lett volna legalább a Horváth János kínálta példákat bevenni. A spektrum ezáltal szociológiai tekintetben is tágabb lett volna. A fejlődéstörténeti koncepció erős érvényesítése a szép

Fazekas- vagy Kölcsey-válogatásban hozta meg gyümölcsét. De megmutatkozott a benne rejlő veszély is, amely rendszerint az arányok torzulásában jelentkezik.

A tájékoztatás egyik legfontosabb eszköze a fejlődéstörténeti s az esztétikai szempontot összhangban tartó helyes arány. E kiadás verstöbblete többnyire éppen az előző kiadás arányhibáit hozta helyre. Arányt említhetnénk itt megint példának. S arra is őt, hogy az új, helyesebb arányt többnyire esztétikailag is nagyértékű versek teremtették meg (pl. *Naturam jurca expellat, Meddő órán, Még ez egyszer*). Vagy Reviczkyt, akinek oly alapversét, mint az *Imakönyvem* eddig valami primitív antiklerikalizmus éppúgy kirekesztette, mint a *Fiamnak* c. Arany-versét.

Az arányhibák azonban akkor olvadtak volna le minimálisra, ha az említett vonások, tendenciák minden részben egymást kiegészítve s a tájékoztatás szempontjának egyenlőképp alávetve hatottak volna. Az I–IV. részt terhelik legkevésbé arányhibák e kiadásban is. Lehet, az anyag természete, sokszorosán feldolgozott volta folyamánaképp is. Az V–VIII. részben Berzsenyi részesedése szolgálthatat vitára okot. Nem is annyira az ő részesedése látszik kicsinek, mint inkább másoké, a föltételezett „fővonal” dokumentálása jegyében, nagynak. Nem lehet, persze, itt matematizálni; hűsz vers többet nyomhat huszonnélnél vagy harmincnál. Mégis kétséges, hogy az ő huszonné versével szemben indokolt-e, szükséges-e Fazekast tizennyolccal, Kölcseyt pedig huszonnnyolccal képviseltetni. Arany elődei közül alig tisztelt valakit annyira, mint Kölcseyt, de nem hagyott kétséget, hogy Berzsenyi a nagyobb, a nagy költő.

A IX–X. részben végre helyreállt Arany s Vajda viszonylatában a megnyugtató egyensúly. A másik hullámszó felületen, a Nyugat vezető lírikusaién azonban még aligha. Az iránt nem lehet kétsége senkinek, hogy Ady verseinek messze vezetnie kell itt. De vajon százhuszonnével Babits negyvenhármával s Kosztolányi huszonnnyolcával szemben? A tájékoztatás itt mintha polémiába csúsznék át. Am tulajdonképp nem is az Ady-versek e mégis csak jogosítható vagy legalább érthető magas aránya az igazán problematikus pont itt. Hanem a Kosztolányi versek meghökkenően kicsi száma, s nem Adyval, hanem más kortársaival szemben. Az utolsó években sokat írtak Juhász Gyula jelentőségének indokolatlan megemeléséről; Tóth Árpád is a maga helyére került a finom rajongás párás magaslatáról; s arról is sok szó esett, egzakt bizonyítással, mily sok és mily szoros a kapcsolat a líra fejlődéstörténetét illetően, vagy akár a szorosabb verstörténetet illetően is, a kései Kosztolányi s József Attila között. Hogy

Juhász 36, Tóth 39 versével szemben Kosztolányinak mégis csak 28 verse kapott helyet, ha másért nem, József Attila költészete megvilágítása érdekében sajnáljuk. De ez arányon túl, a Kosztolányi-válogatás maga is kérdéseket kínál. A számadásból vett versek száma az előző kiadáshoz képest mindössze eggyel szaporodott. Fogja-e látni, érteni a közönség Kosztolányit s líra-történeti helyét oly versek nélkül, mint pl. a *Ha negyvenéves*, a *Harsány kiáltások*, a *Könyörgés az itt maradókhöz*, az *Ének a fiatalokról*, az *Ének a semmiről*? Egy ily antológiának, különösen a mi világunkban, első rendű kötelessége a tájékoztatással összehangolt nevelés. De nem értelmezzük-e túl szűken e kötelességet, nem becsüljük-e le a közönség erkölcsi s értelmi készültségét, nem tartjuk-e kevésre a remekművek kataritikus értékét, midőn efemer eszmei elemek jelenléte miatt féltjük tőlük az olvasót? S nem a minél teljesebb egzakt tájékoztatás-e a legjobb nevelés? S végül: nem lazítjuk-e, főlegesen, a kapcsolatokat az európai líra fejlődésmenetével a Juhász-Kosztolányi-féle arányok által? Könnyen lehet, mindebben tévedünk. Hisz jobbadán megvilágítatlan kérdések ezek. Mindenesetre, ismét arra figyelmeztetnek, hogy e nagy lírikusok s e nagy lírai korszak átfogó, korszerű, irodalmi elvű feldolgozása halaszt-hatatlan. Mi éppen e rész összeállítójától, e korszaknak bizonyonnyal legkitűnőbb ismerőjétől, a versnek egyik legjobb mai magyar értőjétől reméljük e feldolgozást.

A XI. és XII. rész ismét más megítélés alá esik. Ezek, kivált a XII. összevetése az előző kiadásokkal alig indokolt. Az előző kiadások e részének elemzése igen kevésbé látszik irodalomtörténeti feladatnak. Az irodalomtörténetész csak ámulhat az irodalmi ízlés s ítélet ama kihagyásán, mely (Petőfi és Arany, Ady és József Attila költészetének ízlés-iskolája után) Weöres Sándornak vagy Pilinszky Jánosnak egy-két helyet vagy semmit sem juttatott, miközben említésre is alig érdemesekeknek tíz-tizenötöt. A jelen kiadás e részéről tüzetesen szolt Czine Mihály. Észrevételeivel egyetértünk, kivált azt a józan, körültekintő tapintatot húzván alá belőlük, mely e részben érvényesült. Különösen a XI. rész tanuskodik mértéktartó, higgadt ítéletről, tág horizontú, nyitott ízlésről. Radnótit említhetnénk példának. E kiváló költő és nagyszerű ember igaz méltánylásának rajongói néha többet ártanak, mint használnak. Itt jelentőségének megfelelő helyet kapott jelentőségét igazoló művekkel. Bizonyos fonákaságok álltak azonban elő egyrészt abból, hogy a születési évszám jegeében halott és élő költők versei változtatják egymást, holott az utóbbiaké mint az utószó is mondja, kevésbé szoros

mércének voltak alávetve. Másrészt abból, hogy az élöket is, a szakaszolás jegyében, két kéz válogatta. Az első esetre példa lehet, mondjuk, Dsida s Jankovich Ferenc verseinek aránya. Hiába tudja az olvasó a mondott szempontot, mégis zavarja, ha ugyanazon lapon látja, hogy a korán elhunyt kiváló költő félannyi verssel szerepel, mint a jeles, de bizonyára nem ennyivel jelentékenyebb élő társa. A második esetre Kassák és Hidas arányát lehetne fölhozni. Nyilván maga Hidas, a csiszolt izlésű s kora irodalomtörténetét jól

ismerő költő véli leginkább tarthatatlannak, hogy több verssel (12:15) s majd dupla terjedelemmel szerepeljen, mint kezdeményezésben s művekben egyaránt oly gazdag társa.

Röviden összefoglalva mindezt, elmondhatjuk, hogy immár e két utolsó szakasz is, akár az előző tíz, megkerülhetetlen, irányt és egyensúlyt kijelölő, jól tájékoztató alapja, kiindulása lesz a jövőendő antológiáknak éppúgy, mint a megírandó líramonográfiáknak s költészettörténeteknek is.

Németh G. Béla

*

Napkelet felfedezése. Julianus, Plano Carpini és Rubruk útjelentései. Válogatta, bevezette és jegyzetekkel ellátta: Györffy György. Fordította: Györffy György és Gy. Ruitz Izabella. Bp. 1965. Gondolat K. 275 1. (Nemzeti Könyvtár)

A sorozat új kötete főképpen a medievalistákat örvendeztette meg. Az érdeklődők figyelme magyar vonatkozásban elsősorban a Julianus barát első keleti útjáról készült Riccardus-féle jelentés (1237) felé irányul. Mint ismeretes, ezen beszámoló középkori krónikairódmunk egyik koronatanúja, hiszen három ízben is hivatkozik a magyarok történetével foglalkozó írásműre, kétszer „in Gestis Ungarorum”, egy alkalommal pedig „per scripta antiquorum” kifejezést használva (Szentpétery: SRH II. 535., 536.). Döntő fontosságúak ezek az adatok, mert cáfolnak minden olyan nézetet, miszerint „krónikáink atyja. Kézai lenne, mert megadja egyik 1237 előtti történetirői alkotásunk címét, végül – s ez a legdöntőbb – mert az utalásokkal kapcsolatosan tájékoztatnak bennünket annak tartalmáról. Györffy György, – korábbi írásaival egybehangzóan – úgy foglal állást, hogy a Riccardus-jelentés *Gesta Ungarorum*a régi (XI. századi), elveszett gestánkkal azonos (16., 223. 4. jegyz.). A teljességre törekvés igénye nélkül szeretnénk egy-két megjegyzést fűzni eme identifikációhoz.

A másik munka, mely legalábbis megközelítőleg rokon címe alapján azonosítható lenne a Riccardusnál említett magyar történettel, Anonymus *Gesta Hungarorum*a. Györffy György mereven elzárkózik a lehetőségtől: „E Magyarok Története nem lehet Anonymus *Gesta Hungarorum*a, mert ez nem beszél a Nagy Magyarországról, és egyéb kifejezései sem egyeznek az itt megadottakkal.” (223. 4. jegyz.) Valóban. Anonymus tényleg nem tud sem Ungaria Magnáról, sem Ungaria Maioról. Igaz, a jelenleg ismeretes krónikás anyagban sem találunk ilyen neveket, de ez legfeljebb azt bizonyítja, hogy *elveszett* műről van szó. A kifejezés-egyezések hiánya azonban

nem áll, sőt ennek éppen ellenkezője forog fenn, amint ezt bizonyította is Hóman Bálint (*A Szent László-kori Gesta Ungarorum*, Bp. 1925. 33–34.), és maga Györffy György is így látta 1948-ban (*Krónikáink és a magyar őstörténet* Bp. 1948. 69.): „a Riccardus-féle jelentés néhány stilusegyezést mutat Anonymus Gestájával is”. Igaz, ez nem igazolhatja, hogy a Riccardus-jelentés *Gesta Ungarorum*a Anonymus művét takarja, de azt valószínűsíti, hogy a Riccardusnál és P. mesternél egyaránt meglévő és a mai krónikás anyagban hiányzó stílusfordulatok abból az elvesztett munkából valók, melyből mindketten merítettek. Azt pedig, hogy Anonymus alaposan kiaknázta az 1200 előtti *Gesta Ungarorum*ot, eddig is tudtuk. (Pillanatnyilag nem tekintené ik többnek, mint véletlennek azt az érdekes egybeesést, ami a beszámoló és Anonymus között fennáll: valóban sajtáságos, hogy az írásos emlékekben az őshaza nyomait kutató jelentés – a *Gesta Ungarorum*ot idézve – egészen Szent Istvánig „előre”-szalad, pontosan addig, ameddig Anonymus is tárgyalja a magyar történelmet, s éppen azt említi meg Istvánról, amit Anonymus is kizárólagosan említ: a hittérítést.) Ámde Riccardus jelentése nyomtétóan hangsúlyozza, hogy Szent István első királyunk volt (per Sanctum Stephanum primum ipsorum regem; SRH II. 535). Ha a *Gesta Ungarorum*ból való „sanctus” jelzőnek nem is tulajdonítunk korjelölő funkciót, az elsőség hangoztatása meggondolkodtató. Feltétlenül az István kanonizációja (1083) körüli időkre, a kialakuló Istvánkultuszra utal. A prioritás kérdése ekkor éleződhetett ki, ezt a Hartvik-féle és a nagyobbik István-legenda (Gézát dux-nak tekintik), illetve a kisebbik István-legenda (Gézáról mint rex-ről szól) látens polemíája is igazolja. Ámde hasonlóképpen gondot okoz a Riccardus-jelentésnek egy másik, szintén a *Gesta Ungarorum*ból való helye. Elmondja a szöveg, hogy az ősi földjükről kijött magyarok „sok országon áthaladtak, és pusztítottak” (40.) [multa regna pertransissent et